

FOLKHÄLSOVETENSKAPLIGT CENTRUM LINKÖPING

RAPPORT

Fokusgrupper med barn och ungdomar i Hageby

- Ett delprojekt i "En tobaksfri livsstart och uppväxt i Hageby"

LINKÖPING MAJ 2004

SUSANNE SKILLBORG
ELISABETH WÄRNBERG GERDIN
BRITT ÖSTER

Folkhälsovetenskapligt centrum
i Östergötland

www.lio.se/fhvc

Fokusgrupper med barn och ungdomar i Hageby

- Ett delprojekt i "En tobaksfri livsstart och uppväxt i Hageby"

Susanne Skillborg, Elisabeth Wärnberg Gerdin, Britt Öster

”Min farfar röker pipa, det luktar inte gott. När jag blir stor ska jag röka pipa som farfar”.

Wilhelm, 4 år (från Informaco, 2003).

Innehållsförteckning

SAMMANFATTNING	3
1. INTRODUKTION	4
2. DELPROJEKTET	5
3. SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	5
4. METOD	6
4.1 FOKUSGRUPPINTERVJUER.....	6
4.2 GENOMFÖRANDE	6
4.4 DATABEARBETNING OCH ANALYS.....	7
4.5 KARTLÄGGNINGENS KVALITET	7
4.6 ETISKA ASPEKTER.....	7
5. RESULTAT	
5.1 ANVÄNDNING AV TOBAK I HAGEBY	8
5.2. INSTÄLLNING TILL TOBAK	10
5.3. TILLGÄNGLIGHET AV TOBAK (TOBAKSLAGEN)	11
5.4. ANLEDNING TILL ATT BÖRJA ANVÄNDA TOBAK	11
5.5 VAD ÄR VIKTIGT FÖR ATT FÖRHINDRA TOBAKSBRUK SAMT FÖR ATT FÅ TOBAKSANVÄNDARE ATT SLUTA	12
6. DISKUSSION	14
6.1 METODDISKUSSION.....	16
7. SLUTSATS	17
REFERENSER	18
BILAGA 1 BREV TILL MÅLSMAN	
BILAGA 2 FRÅGEGUIDE FÖR DISKUSSIONSGRUPPER MED SKOLELEVER PÅ HAGEBY- OCH VRINNEVISKOLAN	

Sammanfattning

Inom projektet *En tobaksfri livsstart och uppväxt i Hageby* genomförs en baslinjekartläggning, varav en del har som syfte att ta reda på barn och ungdomars uppfattningar, värderingar och inställning till tobak samt vilka faktorer som är viktiga att beakta i det tobaksförebyggande arbetet. Resultatet kommer att ligga till grund för planering av det fortsatta tobaksförebyggande arbetet för olika aktörer och medborgare i Hageby.

För datainsamling användes fokusgruppsintervjuer som har sitt ursprung i den kvalitativa forskningstraditionen. Fokusgruppen leddes av en moderator som med övergripande frågor initierade diskussion. Utöver moderatören deltar en observatör med uppgift att anteckna och ansvara för tekniken (bandinspelning).

Elevernas målsman informerades via brev från skolan om att deras barn kunde komma att ingå i fokusgrupper. Urval och rekrytering av elever till fokusgrupperna skedde i samråd med skolpersonal. Resultatet blev sammanlagt åtta grupper, varav två grupper kom från årskurs 6 i Vrinneviskolan och två grupper från årskurs 6 samt fyra grupper från årskurs 9 i Hagebyskolan.

Intervjuerna genomfördes i oktober och november 2003 på respektive skola. Tidsåtgången för intervjuerna var ungefär 45 minuter. Analysen baserades på inspelningarna och är beskrivande.

Utifrån vad som framkom fokusgruppsintervjuerna anser vi att följande uppfattningar är viktiga att beakta vid tobaksförebyggande arbete och vid ett eventuellt framtagande av policys och handlingsplaner:

- Vuxenvärlden har ett stort ansvar att följa de regler och lagar som finns.
- Om lagar och regler bryts ska det ge konsekvenser för både vuxna och ungdomar.
- Kunskapsnivå, samhällsklimat, tillgänglighet och priset påverkar ungdomarnas inställning till tobak.
- Tobakslagen borde i mycket större utsträckning följas av alla butiksägare.
- De vanligaste förklaringarna till tobaksbruk är grupstryck, att man mår dåligt och att man växer upp med tobak.
- Använd grupstrycket till något positivt. Låt icke-rökande kamrater fungera som elevstödare och goda exempel.
- Ge tobaksbrukande vuxna stöd och förutsättningar att sluta använda tobak.

1. Introduktion

Goda uppväxtvillkor är ett av huvudmålen i Östergötlands folkhälso-politiska program. En hälsosam start i livet är en viktig del för barnets egen skull men även en investering för framtiden. Ett centralt handlings-mål är att minska tobaksbruket. Litteraturen visar att ett framgångsrikt tobaksförebyggande arbete bygger på en bred samhällsansats där flera olika aktörer samverkar. Såväl vuxnas som barns och ungdomars tobaksanvändning och inställning till tobak formas av både individuella faktorer och faktorer i omgivningen. För att förhindra tobaksbruk hos de unga i samhället behöver insatser riktas även till vuxna och äldre.

Eftersom barn och ungdomars inställning till tobak påverkas av uppväxtmiljöer, vuxenkontakter och förebilder bör det tobaksförebyggande arbetet ske så tidigt som möjligt i barnens liv. En tobaksfri start i livet där föräldrarna får stöd från mödravård, barnhälsovård, förskola och skola skapar de bästa förutsättningarna. Det är därför viktigt att dessa miljöer arbetar aktivt med policyfrågor kring tobak, och att personalen är goda förebilder. I skolan är det viktigt att fakta-informationen kompletteras med samtal om normer och attityder till tobak samt att arbetet sker i god samverkan med föräldrar och fritids-verksamheter.

Projektet *En tobaksfri livsstart och uppväxt i Hageby*, genomförs i Hageby, en stadsdel i sydöstra Norrköping. Av dess 7 500 invånare har 45 procent utländsk härkomst. Stadsdelen har ett av Sveriges högsta ohälsotal; 93 dagar mot 50 dagar i övriga Norrköping och Sverige. Många lever dessutom under svåra ekonomiska förhållanden.

Projektet har som målsättning att skapa tobaksfria miljöer genom samarbete mellan människor och verksamheter i Hageby. Det övergripande syftet är att utveckla och utvärdera nya metoder för ett tobaksförebyggande arbete i ett lokalsamhälle, för att på sikt minska tobaksbruket bland barn, ungdomar och vuxna i Hageby.

Olika aktörer och medborgare i Hageby (från exempelvis vårdcentral, BVC, MVC, tandvård, skola och barnomsorg, idrottsföreningar, kyrkliga församlingar, näringsliv) ska arbeta fram handlingsplaner och strategier för samverkan, förhållningssätt och kunskapsspridning i det tobaksförebyggande arbetet. Kunskap om vilka aspekter som människor själva tycker är viktiga att ta hänsyn till bör fångas upp från både barn, ungdomar och vuxna.

2. Delprojektet

Inom projektet *En tobaksfri livsstart och uppväxt i Hageby* genomförs en baslinjekartläggning, varav en del handlar om att ta reda på barn och ungdomars uppfattningar, värderingar och inställning till tobak samt vilka faktorer som är viktiga att beakta i det tobaksförebyggande arbetet. Resultatet kommer att ligga till grund för planering av det fortsatta tobaksförebyggande arbetet för olika aktörer och medborgare i Hageby.

Genom att barn och ungdomar får möjligheter att fundera över sina egna föreställningar om och inställning till tobak ger det förutsättningar till delaktighet och kan i sig leda till förändrade förhållningssätt hos barnen och ungdomarna själva. För att olika aktörer ska få ny kunskap om hur tobaksförebyggande arbete, riktat till barn och ungdomar, bör utformas är det viktigt att ta reda hur barn och ungdomar själva tänker kring tobak.

3. Syfte och frågeställningar

Syftet är att få riklig information och kunskap om barns och ungdomars uppfattning om och värdering av tobak samt att identifiera faktorer som de anser vara viktiga att beakta i det tobaksförebyggande arbetet.

Kartläggningens frågeställningar är;

1. Hur ser man på användningen av tobak i Hageby?
2. Vad har man för inställning till tobak?
3. Hur är det med tillgängligheten av tobak?
4. Vad är anledningen till att man börjar med tobak?
5. Vad är viktigt för att dels förhindra tobaksbruk, dels få tobaksanvändare att sluta?

4. Metod

4.1 Fokusgruppintervjuer

För datainsamling användes fokusgruppintervjuer, vilken är en beprövad metod för att utvärdera folkhälsoarbete (Tillgren & Wallin, 1999). Fokusgruppintervjun har sitt ursprung i den kvalitativa forskningstraditionen. Fokusgrupper är användbara när åsikter, attityder och uppfattningar ska studeras. Data från fokusgrupper ger en bra inblick i hur eleverna tänker och talar kring ett givet ämne som tobak (Wibeck, 2000).

Fokusgruppen leds av en moderator som med övergripande frågor initierar diskussion. Utöver moderatören deltar en observatör med uppgift att anteckna och ansvara för tekniken (bandinspelning). Observatören ser också till att alla tänkta frågor blir belysta genom att få ordet på slutet av intervjun (Tillgren och Wallin, 1999).

4.2 Genomförande

Elevernas målsman informerades via brev från skolan om att deras barn kunde komma att ingå i fokusgrupper. I brevet informerades om projektet samt var man kunde vända sig för att undanbe sig att barnet skulle delta i fokusgrupper (se exempel i bilaga 1).

Urval och rekrytering av elever till fokusgrupperna skedde i samråd med skolpersonal. Resultatet blev sammanlagt åtta grupper, varav två grupper kom från årskurs 6 i Vrinneviskolan och två grupper från årskurs 6 samt fyra grupper från årskurs 9 i Hagebyskolan. Efter önskemål separerades flickor och pojkar i åk 6. I åk 9 blandades både flickor och pojkar samt rökare och icke rökare. I grupperna närvarade tre till sju elever. I gruppen med tre elever uteblev de tre övriga tillfrågade eleverna. Enligt klasskompisarna var de rökare och ville inte delta när det väl kom till kritan.

Intervjuerna genomfördes i oktober och november 2003 på respektive skola. Moderatören inledde med information om syftet med intervjun, presentation av sig själv och observatören samt respektive uppgift. Information gavs om att intervjun skulle spelas in på band och att anteckningar fördes av observatören samt att materialet skulle behandlas konfidentiellt. En intervjuguide användes (bilaga 2). Tidsåtgången för intervjuerna var ungefär 45 minuter.

4.4 Databearbetning och analys

Syftet med analysen var att identifiera innehållsliga aspekter för att svara på kartläggningens frågeställningar. Analysen baserades på inspelningarna, vilka noggrant lyssnades igenom. Därefter genomfördes en förkortad transkription. Analysen är beskrivande och består av sammanfattande kommentarer från eleverna, vilka illustreras av exempel (citater) från intervjuerna.

4.5 Kartläggningens kvalitet

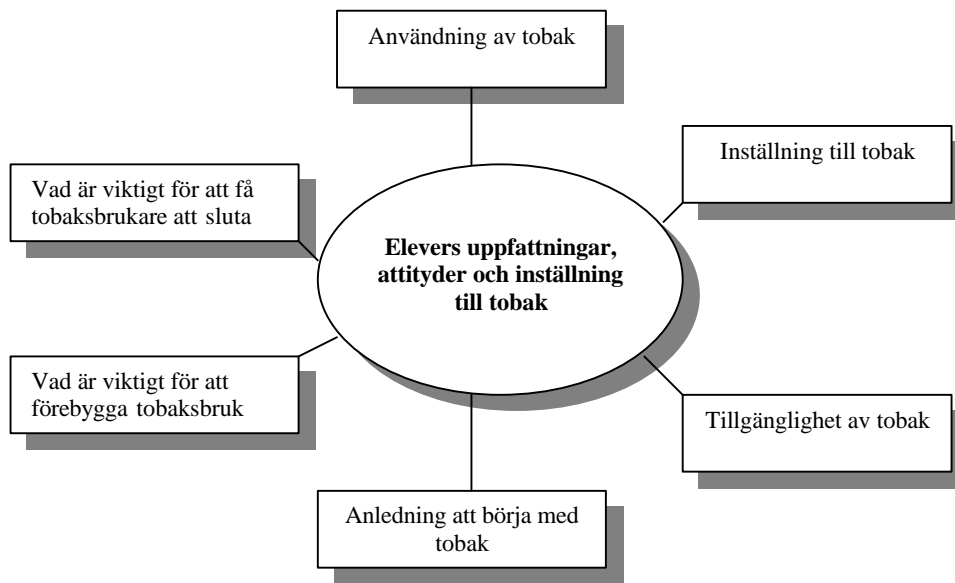
För att säkerställa kartläggningens kvalitet och främja resultatets trovärdighet valdes en för eleverna bekant miljö på respektive skola och samma moderator, som hade god intervjuerfarenhet, genomförde fokusgrupperna. Eleverna fick information om att i kommande rapportering skulle inget av vad de som enskilda personer sagt kunna identifieras. Dessutom påpekades vikten av att eleverna själva skulle bevara det som blev sagt i intervjun och inte sprida det vidare till andra personer.

4.6 Etiska aspekter

I alla former av undersökningar är det viktigt att beakta etiska aspekter. Eftersom barn och ungdomar är viktiga målgrupper för kartläggningen är autonomi och rätten till självbestämmande särskilt centrala aspekter. Det är också viktigt att beakta risken att barnen som blir utvalda kan känna sig "utpekade". Eleverna tillfrågades därför av en kontaktperson på respektive skola och deltagandet i fokusgrupperna byggde helt på frivillighet. Dessutom hade man rätt till att när som helst och utan förklaring avbryta deltagandet. Fokusgrupp handlar dessutom om samtal i grupp och på så vis kan deltagarna välja att inte uttala sig (Wibeck, 2000). Som tidigare nämnts så informerades också eleverna om att inget av vad de som enskilda personer sagt skulle kunna identifieras.

5. Resultat

Presentationen av resultatet redovisas utifrån de frågeområden som fokusgruppsintervjuerna utgick ifrån, vilka sammanfattas i figuren nedan. Därefter följer en mer detaljerad beskrivning där likheter såväl som olikheter presenteras mellan de deltagande eleverna från årskurs 6 och 9. Det är viktigt att poängtera att resultaten inte går att generalisera och det är dessa barns och ungdomars upplevelser och uppfattningar om verkligheten som kommer fram. Citaten är i en del fall redigerade för att bli mer läsvänliga.

Figur 1. Schematisk bild över resultatet

5.1 Användning av tobak i Hageby

Eleverna upplever att det är väldigt många som röker och snusar i Hageby. Det är inte så många i 12-årsåldern utan debuten sker oftast något år senare i högstadiet. Eleverna i årskurs nio upplever dock inte att det är så många som använder tobak just på skolan. Uppskattningsvis är det ett tjugotal elever och cirka fyra lärare som röker. Däremot är det fler som snusar. Enligt några elever i årskurs 6 förekommer det också hasch och marujana på Hagebyskolan.

Det är inte tillåtet att använda tobak på skolan och det finns regler om var rökning är tillåten. Rökning är tillåten bakom Hagebyskolans matsal samt vid gångvägen strax bakom skolan. Andra platser används också för ”smygrökning”. I de flesta fall upplevs att reglerna inte efterlevs. Många av eleverna uppfattar lärarna som tillåtande och att de flesta inte bryr sig. Några elever påpekar dock att vissa lärare säger till och anvisar eleverna till angivna platser. Tyvärr så upplever man att det inte händer

någoting då lärarna försöker att sätta gränser. Möjligtvis skickas en lapp med hem till föräldrarna. En av eleverna i årskurs 6 sa;

”Kolla här alltså min kompis eller alltså min brors kompis, han gick i 8:an så här och han rökte. Å han sa liksom till läraren att jag har inga cigaretter och läraren bara här då, och då tog han och började röka... Alltså dom bryr sig inte, det är hans mammas problem om han röker.” (åk 6)

En av eleverna i årskurs 9 berättar om ett tillfälle då en lärare ringde hem och fortsatte att ta upp frågan för diskussion i ett utvecklingssamtal;

”En gång tog de upp det med min mamma på ett utvecklingssamtal, men det spelar ingen roll för jag får röka för min mamma.” (åk 9)

Det är inte heller tillåtet att använda tobak på fritidsgården. Där måste man gå ut och röka. I de fall reglerna ignoreras är personalen varierande konsekventa, enligt några av eleverna. Eleverna i årskurs 9 besöker inte fritidsgården lika frekvent som eleverna i årskurs 6. Istället för fritidsgården har niondeklassarna börjat besöka vissa pubar och diskotek och där är rökning oftast tillåten. En niondeklassare sa;

”På discot får man inte dricka, man får blåsa och har man druckit får man inte komma in ... men man får röka”.(åk 9)

När det gäller det föreningsliv som dessa elever tillhör upplever de inte att det finns några tydligt uttalade regler för tobak, förutom en elev som påtalar att man har satt upp vissa gränser. Man bör inte röka innan eller efter träning. Några av eleverna poängterar att det förekommer en del tobaksbruk bland äldre inom föreningarna, och då handlar det främst om snus.

I Hageby centrum är rökning tillåtet endast på en avdelning på ett café. I övrigt är det rökfritt inomhus i Centrum. Utomhus är rökning tillåten utanför ingången. En av eleverna berättar om när han ska gå till Centrum;

”När man går där kan jag inte andas”.(åk 6)

Majoriteten av eleverna tillåts inte att röka i hemmet. Det är endast ett par av niorna som röker hemma, ofta tillsammans med föräldrarna som har en tillåtande inställning till tobak.

”Jag röker på balkongen, men ibland röker jag inne om det t.ex. är kallt”. (åk 9)

”Min syster började röka när hon var elva år och pappa sa att jag struntar i om du röker, det är du som bestämmer... men du får köpa cigaretter själv sen”.(åk 9)

Det är däremot många som omges av rökare i hemmet och i sin närhet. En del av dem röker inne, under fläkt, medan andra röker ute. En av grupperna i nian diskuterade föräldrar som röker inne och tyckte att det var respektlöst. I de olika grupperna framkom också att många av eleverna lever med en komplex problematik. Tobak är en del, alkohol ett annat samt ekonomiska bekymmer. Mer eller mindre lider många barn av att deras föräldrar röker.

5.2. Inställning till tobak

Eleverna tycker inte att det finns något bra med rökning och en av eleverna i årskurs 9 sa;

”Det suger riktigt rejält”. (åk 9)

Det var endast bland rökarna som det diskuterades något positivt om rökning. Enligt dem är det gott och lugnande, och enligt en av tjejerna blir det lättare att träffa killar.

I övrigt skapar tobak beroende och kan leda till stora konsekvenser. Eleverna i åk 9 preciserar många symptom som att man får sämre tänder, gula fingrar, försämrad kondition, försämrad blodcirkulation, man lider ökad risk för sjukdomar, kan ha svårare att få barn och omgivningen påverkas negativt av passiv rökning etc. Dessutom är det väldigt dyrt och mycket svårt att sluta.

Sexorna har samma inställning men pratar också om att risken ökar för att man börjar med andra droger. När det gäller snus så uppfattas det inte som lika farligt men det luktar mer otäckt.

”Vår träslöjdlärare snusar. Det är så äckligt när man ska ha hjälp”. (åk 6)

Uppfattningen om rökarna och snusarna (användarna) varierar. Det finns en medvetenhet om passiv rökning och vissa elever ser rökarna som skyldiga till passiv rökning och de är äckliga. En del ansåg att så länge de inte skadar någon annan så får de skylla sig själva. En sjätteklassare sa att;

”Det är ju inget fel på dom. Det är ju dom som valt att röka. Mig gör det inget bara dom inte röker så att röken kommer på mig”. (åk 6)

Det fanns även ett par elever med uppfattningen att det är synd om rökarna pga. att de har lurats in i ett beroende. Därmed kan man inte enbart säga att de får skylla sig själva. En av eleverna i en grupp från sexan sa;

”Jag stör mig på att andra förstör sitt liv”. (åk 6)

I en grupp med elever från nian pratar man om att kompisar som börjar röka förändras mycket. En av dessa eleverna sa;
”Man förändras mycket när man börjar röka, man börjar dricka och börjar att slarva med skolan”. (åk 9)

Det verkar som att det finns större tolerans mot snus och snusare. Däremot är det några av eleverna som uttrycker att man inte längre reagerar över rökare eftersom de är så många till antalet.

De rökande eleverna från årskurs 9 upplever att många ser ner på dem och ger dem nedlåtande kommentarer. En av eleverna menade:

”Icke rökare förstår inte rökare. De förstår inte att man vill sluta, men man mår dåligt. Och så kommer de med alla sina kommentarer”. (åk 9)

5.3. Tillgänglighet av tobak (tobakslagen)

Entydigt menar alla eleverna att tobaken är lättillgänglig i Hageby. Man kan fråga elever på högstadiet, andra vuxna i centrum, stjäla, få eller låna av föräldrar samt köpa själv i vissa affärer. Då gäller det främst små butiker inne i Norrköpings city. Av någon anledning bryr sig inte alla affärsinnehavare om att kolla ålder. Dessutom ser många elever i årskurs 9 äldre ut än vad de är.

”Man kan ta från föräldrar, men då ska man helst ta ett helt paket från en limpa för då har de inte lika bra koll”. (åk 6)

”Det är lätt. De som får köpa köper ut om man frågar... Det finns ställen där man kan köpa själv. Dom kollar inte åldern”. (åk 6)

”En del skiter ju i vem de säljer till. Det kan stå stora skyltar men de säljer ändå”. (åk 9)

De flesta känner till att det finns en lag som handlar om försäljning och åldersgräns. Många av eleverna både från sexan och från nian diskuterar tveksamheten till att tobakslagen efterlevs.

Lagen uppskattas av dem som inte röker men de som röker är inte lika benägna att uppskatta den. För dem innebär den att det blir problematiskt att få tag på cigaretter. Möjligtvis kan rökarna se att lagen är bra för att förhindra att andra börjar.

5.4. Anledning till att börja använda tobak

Enligt alla elever debuterar man vanligtvis med rökning. Snus upplever man att man snarare tar till när man vill sluta röka. En av eleverna poängterar att det leder till mer beroende av nikotin. Snus anses också vara vanligare bland idrottare.

Alla elever pratar om gruppsycket som en stor bidragande orsak till varför man börjar röka och/eller snusa. Det handlar om att vara cool och en elev från sexan säger;

”Man leker tuff. Man blir beroende. Man vill göra som kompisarna gör. Man vill inte bli utfrysst. Man vill ju inte förlora sina enda kompisar”. (åk 6)

I en av grupperna där gruppsycket diskuterades på det sättet menade dock en av eleverna att;

”Det är bättre att förlora kompisar än att bli sjuk”. (åk 6)

En annan orsak som lyfts upp i båda åldersgrupperna men främst bland niorna är att man börjar röka för att man mår dåligt. Man har t.ex. föräldrar som inte bryr sig och rökningen blir nästan som en hämnd, även om förståelsen finns för att föräldrarna har sina egna problem att brottas med. Det kan vara som en elev sa;

”Om man vill trösta sig t.ex. när man blir lämnad av någon”. (åk 9)

Ytterligare en orsak som i större utsträckning lyfts upp i årskurs 9 är att uppväxt med rökning hemifrån spelar stor roll. En av eleverna sa;

”Jag har levt och vuxit upp med rök. Mamma rökte även när jag låg i magen så jag har ju någonstans beroendet från födseln”. (åk 9)

5.5 Vad är viktigt för att förhindra tobaksbruk samt för att få tobaksanvändare att sluta

Generellt finns en viss uppgivenhet bland alla elever när det gäller vad som är viktigt i det tobaksförebyggande arbetet. De tycker att det är svårt att konkret komma på betydelsefulla saker och ett svar från en elev i årskurs 6 var;

”Vad finns det att göra”. (åk 6)

Många tankar finns det och i alla grupperna bland årskurs 6 ifrågasätter man att tobaken finns tillgänglig överhuvudtaget. Att den får säljas om den är så farlig, något som också några nior poängterade. En sjätteklassare uttrycker sig;

”Det borde inte få finnas ... Det är dumt att det tillverkas”.(åk 6)

Några elever i nian diskuterade att eftersom gruppsyck är det som många gånger påverkar tobaksbruk så borde positivt gruppsyck vara bra. Om inte kompisarna röker så minskar risken för att man börjar. Det är också viktigt med de vuxnas stöd.

För att göra tobaken mindre tillgänglig borde den inte finnas för försäljning t.ex. i mataffären, enligt några sexor. I båda åldersgrupperna förekom diskussionen om att då tobaken finns till försäljning skulle man kunna höja priset. Då kanske man inser att man förlorar mycket pengar, framför allt när man är ung. Ett annat alternativ kunde vara att höja åldersgränsen, eller framför allt ha bättre kontroll när ungdomar köper.

Information och kunskap är viktigt men hur det ska se ut råder delade meningar om. Många av eleverna i årskurs sex samt några i årskurs nio pratar om att det borde vara bra att skrämmas med bilder som visar hur kroppen ser ut efter många års rökning. Några andra elever från nian tycker inte att man ska informera med farliga bilder. Alla vet att det är farligt. Det gäller istället att ha en dialog med ungdomar istället. Någon elev från nian menade att oavsett informationens utformande så är det viktigt att så mycket som möjligt av informationen kommer i låg- och mellanstadiet.

Kring föräldrarnas, eller andra vuxnas, inverkan diskuterades ett par olika aspekter. En av eleverna i årskurs sex observerade att det inte är nog med att vuxna är förebilder för barnen utan det finns även saker som gör det möjligt att roll-leka;

”Ta bort godis som ser ut som tobak. Dom leker ju med dem”. (åk 6)

Några av niorna ansåg att eftersom det påtalades att föräldrarna hade en viktig del i att man kanske börjar röka så är det också viktigt att ge vuxna stöd för att sluta röka. I annat fall så måste de förstå att man inte ska röka framför barnen. En av niorna sa;

”Vuxna ska tänka på att inte röka framför barnen”. (åk 9)

Vad som är viktigt för att få rökare/snusare att sluta är alltså framför allt de som vill sluta måste få stöd av alla människor runt omkring. Det fungerar inte med tvång utan personen måste vilja själv. Det är alla elever överens om. Några elever i sexan pratar om att det gäller att berätta om fördelar respektive nackdelar. Nackdelar kan vara att berätta om skador. En fördel med att sluta kan vara att man får ett bättre liv utan tobak. Man får ange bra argument.

Motivationen skulle kunna öka av att få en ”morot”. Men att belöna någon för ett rökstopp kan enligt en av tjejerna i nian vara svårt eftersom det är svårt att kontrollera om det är sant.

En av eleverna i nian anser att man ska späda på rökarens dåliga samvete för att öka motivationen och sa;

”De borde se att deras pengar till tobak gör att de aldrig kan t.ex. resa iväg. De borde se hur mycket barnen lider. Man borde skapa dåligt samvete”. (åk 9)

En annan elev anser att ge en människa dåligt samvete är inte tillräckligt för efter ett par dagar faller rökaren tillbaka igen.

”Bra om man kunde hjälpa vuxna att sluta att röka men man har svårt att tro att det skulle funka. Min mamma blir helt galen när hon försöker att sluta så ska man försöka att hjälpa dem så kanske man ska låsa in dem på psyket”. (åk 9)

Eleverna pratar också om att det finns ersättningsmedel för att sluta. För en del är det svårt att sluta eftersom de är beroende, vilket de flesta av eleverna känner till. Dessutom är det ett par elever som pratar om att det kanske skulle vara lägre ålder för nikotinersättningsmedel, med stöd av t.ex. skolsköterskan eller föräldrar.

6. Diskussion

Syftet med kartläggningen var att få riklig information och kunskap om barns och ungdomars uppfattning om och värdering av tobak samt att identifiera faktorer som de anser vara viktiga att beakta i det tobaksförebyggande arbetet. Vilka svar finns då att tillgå för att svara på kartläggningens frågeställningar. Hur såg man på användningen av tobak i Hageby? Vad hade man för inställning till tobak? Hur var det med tillgängligheten av tobak? Vad var anledningen till att man började med tobak? Vad var viktigt för att dels förhindra tobaksbruk, dels för att få tobaksanvändare att sluta?

Elevernas upplevelse är att tobaksbruket är utbrett i Hageby och eftersom samhällsklimatet kring tobak påverkar dem är det viktigt att beakta det i fortsatt arbete.

Det finns en stor kunskap om tobakens skadeverkningar och generellt är alla eleverna i grupperna negativt inställda till tobak. Till och med rökarna har svårt att lyfta fram något positivt med sin rökning. Det finns en medvetenhet om passiv rökning, något man inte gärna utsätter sig för. Förmodligen är det den bidragande orsaken till att inställningen till tobaksbrukarna visar på större tolerans gentemot snusarna än mot rökarna. Rökarnas egen upplevelse är att många ser ner på dem. Med andra ord skulle man kunna tolka det som att det finns en attityd bland eleverna att det inte är tufft att röka.

Om man debuterar i tobaksbruket börjar man vanligtvis med rökning. Snuset är mer vanligt förekommande vid rökstopp eller bland idrottare. Den närmsta omgivningen bestående av föräldrar, andra vuxna samt kamrater har stort inflytande. Tryck från omgivningen och uppväxt med tobak är det som nämndes av ungdomarna som de vanligaste orsakerna till att man börjar med tobak. En annan orsak var att man mår dåligt, vilket kan tolkas som hotfullt i ett område som Hageby där ohälsotalet är högt och där tobaksbruket är stort.

Tillgängligheten och priset påverkar ungdomars inställning till tobak. Enligt ungdomarna är tobaken allt för lättillgänglig och eleverna uttrycker en besvikelse över vuxenvärldens oförmåga att ta sitt ansvar som vuxna. Tobakslagen borde i större utsträckning efterlevas av alla butiksägare. Här kan man även konstatera att kommunen som är tillsynsskyldiga har ett viktigt ansvar.

När det gäller föräldrarna och andra vuxna finns delvis en uppgivenhet för att de inte bryr sig. Å ena sidan vill många vuxna att barnen undviker tobaksdebut men å andra sidan förekommer en tillåtande inställning. Att eleverna saknar vuxnas ständiga engagemang står förmodligen för att de behöver stöd i att utveckla sin vuxna identitet. Ungdomstiden är ju en övergång från att vara barn till att bli vuxen (Hagström, Redemo och Bergman, 1998). Ungdomarna behöver goda förebilder, både inom och utanför familjen, att kunna identifiera sig med. Inom psykologin pratar man om identifikationsobjekt, vilka fyller den funktionen att tonåringen "lånar" eller "tar" delar av identifikationsobjektet och gör det dem till sina egna. Ungdomarna prövar sig alltså fram i relation till de vuxna som finns i deras omgivning. Det innebär att alla vuxna som möter ungdomar har stor betydelse för deras identitetsutveckling (Winnicott, 1981).

Det viktigaste i det tobaksförebyggande arbetet är således vuxenvärldens ansvar att efterleva de regler och lagar som finns. Problemet är inte att t.ex. föräldrar, andra vuxna, personal på skolan har regler utan snarare att de inte alltid efterlever dem. I de fall då de försöker att följa angivna regler blir konsekvenserna antingen för meningslösa eller kanske helt uteblir. Att ha klart definierade gränser och klara regler är skyddande faktorer för ungdomar i riskpopulation (Hult, Waad m.fl., 1996).

Det är också viktigt med samarbete t.ex. mellan skola och föräldrar. Man bör satsa på och föra dialog med föräldrar om hur viktigt det är med gränssättning och hur man kan agera i olika sammanhang (Hagström, Redemo och Bergman, 1998). Tar vuxna sitt ansvar som vuxna är det en insats för att förebygga inte bara tobaksbruk. En risk kommer sällan ensam och det är genom forskning en väldokumenterad företeelse att samma ungdomar tenderar att leva riskabelt inte i bara ett, utan i flera avseenden samtidigt (Durlak, Wells, 1997).

Några tänkvärda faktorer framkom vad det gäller egna tankar och åsikter kring det tobaksförebyggande arbetet. Att vända gruppsycklet till något positivt är en tanke. I många skolor finns idag elevstödjare, en slags kamratverksamhet, där eleverna med det goda exemplet makt kan påverka sina skolkompisar att till exempel inte börja röka (Hagström, Redemo och Bergman, 1998). Att minska tillgängligheten, inte bara när det gäller försäljning till minderåriga utan att höja åldersgränsen samt priset är ytterligare en tanke. Eleverna poängterar också värdet av att kontinuerligt öka kunskapsnivån. Det är då viktigt att diskutera på vilket sätt det sker. En del elever uppskattar vanlig information medan andra föredrar att ha dialog med läraren. Genom forskning kan man se att

traditionell information möjligtvis ökar elevernas kunskaper men det påverkar inte deras beteende (Bremberg, 1990). För att påverka ungdomars beteende handlar det snarare om läraren som person och om hon/han har förmåga att skapa ett klimat som stimulerar till kontakt, dialog och eftertanke (Kindeberg, 1997).

Eleverna poängterar att för att förhindra tobaksbruk hos barn och ungdomar behöver insatser riktas även till vuxna. En viktig del av det tobaksförebyggande arbetet är att ge stöd och förutsättningar för att få tobaksbrukare att sluta. I de fall man inte är motiverad att sluta bör man åtminstone ta hänsyn till var man röker. Elevernas tankar om att sluta röka är mycket anknutna till motivation. Det går inte att tvinga någon utan man måste vilja själv. Det handlar om att se fördelar respektive nackdelar med sitt tobaksbruk och att hitta tillräckligt bra argument för att sluta. Man behöver ett omfattande stöd och de flesta av eleverna anser att man inte får skapa dåligt samvete och skuld känslor. Ytterligare en hjälp när man vill sluta med tobak är att använda nikotinersättningsmedel. Ser man till elevernas tankar om att sluta med tobak så går det verkligen hand i hand med vad man idag rekommenderar från professionellt håll (Holm-Ivarsson, 2003).

6.1 Metoddiskussion

Svårigheter med fokusgrupper är de samma som med andra kvalitativa metoder, d.v.s. hur stor förmåga har deltagarna att uttrycka sig och om det finns risk för att dominanta personer övertar diskussionen från de mer tillbakadragna. Före intervjuerna uppmuntrades dock deltagarna att utbyta erfarenheter och att alla skulle tala och inte hålla inne med sina åsikter, tankar och erfarenheter. I årskurs 6 var alla grupper talföra och det var i stort sätt en öppen atmosfär. Det var många egna berättelser och erfarenheter som kom fram. Det område som var svårast att diskutera var vad som är viktigt i det tobaksförebyggande arbetet. Eleverna är unga och relativt omogna och därför är kanske tobaksämnet inte så aktuellt. Det blir då svårt att vara intresserad och engagerad i frågan samt att konkretisera svar på vissa frågor.

I årskurs 9 varierade talförheten ganska mycket. Generellt tangerade rökarna ta över mycket av diskussionerna. De hade ett språk och sätt som liknade rökande vuxna. Många gånger relaterade de också till sina mödrar i sina berättelser. Inte alla men många av de icke rökande eleverna var tystlåtna. Blandningen av killar och tjejer verkade inte ha någon inverkan förutom i en av grupperna. I den gruppen deltog bara tre elever där en kille var rökare och två tjejer var icke rökare. Ibland hamnade de i ett läge där killen fick försvara sig och tjejerna var lite fnissiga. Niorna förde en mer seriös diskussion i många lägen men hade även de svårt att få igång bra diskussioner, framför allt vad det gäller förebyggande arbete.

För det mesta var det en god interaktion mellan både moderator och elever samt elever och elever. Dessutom hade eleverna många tankar och frågor under intervjuens gång, vilka sparades till slutet och besvarades av observatören som har stor erfarenhet av att informera skolelever om tobak.

Intervjuerna genomfördes av en moderator med erfarenhet av intervjuer och en observatör som följde interaktionen och såg till att alla frågor belystes. Metoden var således tillämplig för studiens syfte.

7. Slutsats

Följande uppfattningar anser vi vara viktiga att beakta vid tobaksförebyggande arbete och vid ett eventuellt framtagande av policys och handlingsplaner:

- Vuxenvärlden har ett stort ansvar att följa de regler och lagar som finns.
- Om lagar och regler bryts ska det ge konsekvenser för både vuxna och ungdomar.
- Kunskapsnivå, samhällsklimat, tillgänglighet och priset påverkar ungdomarnas inställning till tobak.
- Tobakslagen borde i mycket större utsträckning följas av alla butiksägare.
- De vanligaste förklaringarna till tobaksbruk är gruppsytryck, att man mår dåligt och att man växer upp med tobak.
- Använd gruppsytrycket till något positivt. Låt icke-rökande kamrater fungera som elevstödare och goda exempel.
- Ge tobaksbrukande vuxna stöd och förutsättningar att sluta använda tobak.

Referenser

- Bremberg S. (1990). *Elevhälsans teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur
- Durlak, J., Wells, A. Primary prevention mental health programs for children and adolescents : a metaanalytic review. *American Journal of Community Psychology* 1997 (2):25
- Hagström, Redemo och Bergman (1998). *Låter sig skyddsänglar organiseras? Hälsöfrämjande strategier för ungdomar i utsatta bostadsområden*. Folkhälsoinstitutet 1998:41
- Holm-Ivarsson B. (2003). *Det motiverande samtalet om tobaksvanor*. Statens Folkhälsoinstitut, 2003:40
- Hult S., Waad T., Cederblad M. och Hansson K. (1996). *Salutogen miljöterapi i teori och praktik, en inledning för blivande salutologer*. Lund: Forskning om barn och familj 1996:7.
- Informaco (2003) Barn om tobak. *Pfizer Consumer Healthcare* 2003(3):31-33
- Kindeberg T. (1997). *Undervisningens möjligheter att förändra elevernas tänkande inom området aids och sex*. Lund; Studentlitteratur
- Krueger, A.R. (1994). *Focus Groups - a practical guide for applied research. Second edition*. Thousand Oaks: SAGE.
- Tillgren, P., & Wallin, E.(1999). Fokusgrupper - historik, struktur och tillämpning. *Socialmedicinsk tidskrift* 1999(4):312-321.
- Wibeck, V. (2000). *Fokusgrupper - om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Winnicott D. W. (1981). *Lek och verklighet*. Stockholm: Natur och kultur

Till Målsman för elever i årskurs 6 i Hagebyskolan

Som en del av vårt arbete i projektet ”Tobaksfri livsstart och uppväxt i Hageby” (se bifogad folder) kommer vi att be Ditt barn att fylla i ett frågeformulär om tobaksvanor.

Några elever kommer dessutom att tillfrågas av sin lärare om de vill vara med i en diskussionsgrupp och prata om tobak. Denna diskussion sker under skoltid.

Det som framkommer från frågeformuläret och diskussionsgrupperna kommer att ge oss kunskap om hur barn och ungdomar ser på tobak och vad de tycker är viktigt i det tobaksförebyggande arbetet. Det som just Ditt barn svarar kommer inte att framgå i några sammanställningar.

Om Du **inte** vill att Ditt barn ska delta i enkätundersökningen eller diskussionsgruppen kontakta projektledare Anita Jernberger, senast den 14 oktober på mobilnr: 070-6009541.

Du är också välkommen att höra av Dig om Du undrar över något.

Med vänlig hälsning

Anita Jernberger

Telefonnummer: 013-22 50 89, E-post: anita.jernberger@lio.se

Frågeguide för Diskussionsgrupper med skolelever på Hageby- och Vrinneviskolan

1. Användning av tobak i Hageby

Upplever ni att det är många barn och ungdomar som röker och/eller snusar i Hageby? Var röker och snusar man? Är det tillåtet? Finns det regler för detta på skolan, fritidsgården, i föreningar, i centrum och hemma?

2. Inställning till tobak

Vad tycker ni om rökning och snusning (tobaken)? Vad tycker ni om rökare och snusare (användarna)? Hur upplever rökare och snusare (användarna) att andra ser på dem? Fördelar/nackdelar med tobak?

3. Tillgänglighet av tobak

Är det lätt att få tag på cigaretter och snus i Hageby? Känner ni till tobakslagen?

4. Anledning till att börja använda tobak

Vilket är vanligast att man börjar med, röka eller snusa? Varför börjar man att röka och/eller snusa? Vad påverkar? Vem påverkar?

5. Vad är viktigt för att - förhindra tobaksbruk - få tobaksanvändare att sluta

*Vad tror ni är viktigt för att barn och ungdomar inte ska börja röka/snusa?
Vad tror ni är viktigt för att få rökare/snusare att sluta?*